Відгук

про дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук Швайки Інни Олександрівни на тему: «Взаємовідносини німецьких колоністів та українського населення (кінець XVIII – 20-ті роки XX століття)», подану за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Проблема розвитку та взаємостосунків між українською нацією і національними меншинами упродовж багатьох років знаходиться у центрі уваги різних поколінь політиків та науковців. Проте з проголошенням незалежності держави Україна це питання набуло ще більшої актуальності та гостроти. На нинішньому етапі політичного розвитку України ця проблема актуалізується у зв'язку з агресією Росії проти нашої держави, підтримки нею сепаратизму та місцевого націоналізму.

Тому перспективи внутрішнього та міжнародного розвитку України, збереження її суверенітету тісно пов'язані із проблемою національних меншин. Мирне співіснування народів у багатоетнічному суспільстві визначається поєднанням різноманітних чинників: економічних, соціальних, політичних, релігійних, культурних, історичних. Для України, як і для будь-якої поліетнічної держави, питання національних меншин є перманентно актуальним і потребує постійної уваги, дослідження та аналізу. Утворення України як самостійної держави поставило на порядок денний як теоретичне, так і практичне завдання –розробку власної наукової концепції національної політики. Особливість ситуації полягає в необхідності одночасного пошуку оптимальних шляхів розвитку титульної нації та національних меншин. Політика русифікації, що проводилася в СРСР, поширювалась на українців і на ті національні групи, що проживали на території УРСР, представники яких все більше втрачали національну ідентифікацію, поповнювали своєрідну синтетичну групу «радянських людей». Забезпечення гарантій та механізму реалізації прав національних меншин стало одним з провідних політико-

правових напрямів діяльності у становленні незалежної Української держави та у максимальному наближенні законодавства України до законодавства провідних європейських країн стосовно національних меншин і національних відносин.

Актуальність теми дослідження з теоретичної точки зору полягає в тому, що існує нагальна необхідність у розробці теоретичних засад та визначенні системи прав і свобод національних меншин; є потреба вдосконалити чинне законодавство, яке стосується національних меншин; є реальний виклик часу, який полягає у необхідності формування дієвих механізмів, що забезпечували б основні права та свободи національних меншин у нашій державі.

Протягом усієї історії українських земель, у різні періоди їх розвитку існував і різний рівень взаємостосунків між українцями та національними меншинами, в тому числі і німцями. Цей досвід цікавий з політичної, економічної, соціальної, історико-психологічної, культурологічної точок зору. Щоб дослідити головні аспекти цієї проблеми необхідно було провести синтетичне та аналітичне дослідження, що вдалося успішно зробити І.О. Швайці.

Актуальності дисертації додає ще й те, що основні її аспекти є недостатньо дослідженими в історичній науці.

Структура роботи достатньо продумана, матеріал викладається логічно і послідовно. Не викликають сумнівів формулювання предмету, об'єкту, завдань дисертації, її хронологічні межі. Джерельна база дисертаційного дослідження є достатньо широкою та включає в себе як істотний корпус архівних матеріалів, так і інших важливих та інформативних джерел. Зокрема, авторка використала матеріали державних архівів Одеської області, Запорізької області Дніпропетровської області, Харківської області, Російського Державного історичного архіву. Висновки дисертації спираються також на документи із різних збірників, серед яких слід виділити такі, як «Німці-колоністи за Катерини», «Історія Російських німців у документах (1763-1992 гг)», «Німці в

Україні 20-30-ті рр. XX століття». Все це у сукупності дало змогу забезпечити *достовірність* дослідження, зробити його достатньо насиченим реальними фактами та подіями. *Новизна* дисертації пов'язана також з тим, що до наукового обігу введено неопубліковані раніше документи, що стосуються історії та особливостей розвитку міжнаціональних стосунків в Україні.

Слід відзначити. що у дисертаційному дослідженні доречно та вдало були використані загальноісторичні та спеціальні методи дослідження. Мова йде про логічний, дедукційний методи, метод індукції, структурно-генетичний метод, який, ґрунтуючись на аналізі і синтезі, дозволив встановити причинно-наслідкові зв'язки, які призводили у дію взаємовідносини між українцями та німцями. У цілому підрозділ, присвячений методології та методам дослідження справляє цілком позитивне враження, дозволяє зробити висновок, що авторка володіє сучасним інструментарієм наукового дослідження, вміло та неформально користується ним, що дозволило підготувати роботу на достатньо високому теоретичному рівні.

Здобувачка внесла істотні доповнення у вивчення взаємостосунків українського населення та німецького на теренах України, виділила і обґрунтувала головні етапи створення та розвитку німецьких колоній, ґрунтовно проаналізувала їх структуру та основні напрями діяльності. Це є основним компонентом *новизни* дисертації.

Авторка справедливо відзначає, що взаємовідносини колоністів з українським населенням у сфері сільського господарства мали як позитивну сторону, так і негативну. Можна погодитися з її умовиводом про те, що позитив цих стосунків був пов'язаний з передачею сільськогосподарського досвіду українцям, удосконаленням та винайденням нових методів обробки землі та вирощуваних культур, а також виготовлення сільськогосподарської техніки, яка відповідала вимогам часу і була затребувана умовами господарювання. Також об'єктивним вважає висновок І.О. Швайки про те, що негативний аспект цих взаємовідносин був пов'язаний з недосконалістю

правового регулювання державою земельних відносин, що впливало на стосунки українців та німців.

Важливим елементом новизни дисертації є те, що в ній авторка переконливо показала конкретний вплив німецького підприємництва на розвиток промисловості на українських землях у досліджуваний період. Здобувачка вірно зазначає, що взаємовідносини німецьких колоністів та українського населення у промисловому секторі будувалися на основі економічної взаємовигоди і доцільності. Для українців це було обумовлено відносно високою заробітною платою на німецьких підприємствах та прийнятними умовами праці.

На наше переконання, авторка дисертації дала достатньо обґрунтовану періодизацію розвитку німецької початкової освіти на теренах України у досліджуваний період. Встановлення цієї періодизації свідчить про уміння здобувачки виділяти головне у дослідженні, аналізувати та узагальнювати вивчений матеріал на основі конкретних фактів.

Не викликає заперечень й інший важливий висновок І.О. Швайки про те, що адаптація релігійних норм до конкретних умов життя різних груп населення на Півдні України була істотним чинником, що впливав на віротерпимість у регіоні. Це вона пояснює тим, що більшість місцевих мешканців не були автохтонним населенням, а свого часу переселилися на ці території, тому різні релігійні групи змушені були пристосовувати свою культуру до нових умов співіснування з представниками інших етносів і з цим ми теж погоджуємося.

Заслуговують на увагу висновки дисертантки щодо особливості історії становлення етнічного контакту колоністів та українців. Вона стверджує, що цей контакт базувався на понятті «ми - вони», і це мало під собою чітке розмежування зазначеного змісту, закріпленого у свідомості представників етносів та їх локальних культур. Ця етнічна свідомість розподіляла своє оточуюче середовище за принципом «свій - чужий», на основі цього і будувалися подальші культурні взаємовідносини. Слід відзначити, що цей

умовивід є істотним у плані розвитку історичної психології даних етносів та їх менталітету.

Результати дослідження мають безсумнівне *практичне* значення. Вони дають змогу краще зрозуміти суть соціально-економічних процесів, що відбувалися на теренах України в кінці XVIII – початку XX ст., необхідність розвитку національних відносин для піднесення промисловості та сільського господарства, розвитку духовної культури. Положення дисертації можуть бути використані для подальшої наукової розробки проблеми, у підготовці лекцій для дисциплін «Історія України», «Історія української культури», спецкурсів з краєзнавства.

Дисертація пройшла необхідну апробацію. Основні висновки і положення проведеного дослідження були викладені авторкою на 3-х науково-практичних конференціях та семінарах. За темою дисертації опубліковано 7 статей у наукових фахових виданнях, 4 з яких індексуються у міжнародних наукометричних базах.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. У цілому дисертація І.О. Швайки має самостійний, дослідницький характер, є завершеною роботою. Проте вона не позбавлена і деяких недоліків та дискусійних моментів.

Так, формулюючи новизну дисертації, авторка не завжди вказує конкретний результат свого пошуку. Наприклад, здобувачка пише, що нею «проведено дослідження на макрорівні з використанням елементів історії повсякденності» (п.1 новизни «уперше»), але не вказано, які ж елементи історії повсякденності використано та яких досягнуто при цьому результатів.

Встановлюючи періодизацію ступеня наукової розробки проблеми, дисертантка пише про «дорадянський період», хоча це є вже пройденим етапом у історіографії. Необхідно говорити про етап, коли українські землі входили до складу іншої держави, тому цей період коректніше називати «імперсько-російським».

Говорячи про територіальні межі, авторка пише про те, що її дослідження охоплює територію України у сучасних її кордонах. Але потім у практичному значенні дисертації (с.21), що це має значення для дослідження мультиетнічного Півдня України наприкінці XVIII – початку XX століття. Це протиріччя потребує додаткових пояснень.

Також додаткових пояснень вимагає твердження дисертантки на с.160 про те, що «німці з неповагою ставилися до українців», зроблене без конкретних посилань. Це необхідно й тому, що далі, посилаючись уже на М.О. Некрасова, дисертантка пише про те, що українців треба ставити вище німців за культурно-побутовою охайністю.

У дисертації авторка досліджує досить значний період і при такій його протяжності у 150 років майже неминуча нерівномірність у висвітленні окремих етапів. Так, на нашу думку дещо стисло розглянуто період 1818-1861 рр. у підрозділі 2.1.

Є у дисертації факти, які потребують певних уточнень або більш поширеного викладу. Наприклад, на с.82 говориться про Таврійського губернатора без вказівки його прізвища. Але з довідника легко встановити, що в цей період (1860 р.) це був генерал-лейтенант Г.В. Жуковський. А на с.57 пишеться про «ад'ютанта графа Орлова» без ініціалів. Треба уточнити, що мова йде про *генерал-* ад'ютанта графа *Г.Г.* Орлова.

На жаль у дисертації є також обдруковки та русизми. Наприклад, на с. 73 написано 4000 тисяч чоловік, на с.84 «башенні млини» - треба «баштові», на с. 93 - «мельнична лихоманка» - треба «млинна» і т.д.

Проте, вказані зауваження не є концептуальними, а, в основному, побажаннями опонента і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Таким чином, дисертація на тему: **«Взаємовідносини німецьких колоністів та українського населення (кінець XVIII – 20-ті роки XX століття)»,** в якій міститься нове вирішення актуальної наукової задачі, що виявляється у теоретичному узагальненні та

розв'язанні однієї з проблем історичної науки, відповідає вимогам п.11 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567, а її авторка - ***Швайка Інна Олександрівна*** заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01- історія України.

Офіційний опонент: доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціально - гуманітарних дисциплін
факультету №6 Харківського національного університету
внутрішніх справ, заслужений працівник освіти України В.А. Греченко

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Відділення документального забезпечення ВРОДЗ ХНУВС
04. 05 2018 р.

Відгук одержано: 04.05.2018р.
Учений секретар